

MARTIANI CA-
PELLAE DE RHETORICA,
LIBER V.

Nterea sonuere tubæ, raucusque per æthram
Cantus, & ignoto cælum clangore remugit.
Turbati expauere dei, uulgusque minorum
Cælicolum trepidat, causarum & nescia corda
Hærent, & ueteris renouantur crimina phlegæ.

Tunc amnes, fauni que pales Ephialta Napeæ
Respectant proceres, nulloque assurgere motu
Cernunt attoniti, uicibusque alterna profantes:
Mirantur placidam per pectora sacra quietem
Tunc primum posita syluanus forte cupresso
Percitus ac trepidans dextram tendebat inermem:
Bellaque composcens arcus atque Herculis arma:
Portuni trifidam suspirans flagitat hastam:
Gradiui frameam non ausus poscere falcem,
Saturni bello suetus disquirat agresti.
Diffidensque sui respectat tela tonantis.

Sed dum talibus perturbatur multa terrestrium plebs deorum, ecce
quædam sublimissimi corporis, ac fiducia grandioris, uultus etiam
decore luculenta, Fœmina insignis ingreditur cui galeatus uertex, ac
regali caput maiestate seruatum, arma in manibus, quibus se uel commu-
nire solita, uel aduersarios uulnerare, fulminea quadam coruscatione reni-
tebant. Subarmalis autem uestis, illi peplo quodam circa humeros inuolu-
to latialiter tegebatur, quod omnium figurarum, lumine uariatum, cun-
ctorum schemata præferibat. Pectus autem exquisitissimis gemmarum co-
loribus subbaltearum Hæc cum in progressu arma concusserat, uelut ful-
guræ nubis fragore colliso bombis disultatibus fracta diceret crepitare toni-
trua: denique creditum, quod instar Iouis eadem posset etiam fulmina iacu-
lari. Nam ueluti impotens rerum omnium Regina & impellere quo uellet
& unde uellet deducere, & in lachrymas flectere, & in rabiem concitare, &

H 3 in alios

in alios etiā uultus sensusq; conuerter e, tam urbes quā exercitus praelian-
tes & quaecunq; poterat agmina populorū. Hæc etiā Senatum, Rostra,
Iudicia domuisse in gente Romulea. Athenis uerò curiā, Gymnasia, Thea-
traq; pro arbitrio reflexisse, ac totā funditus Græciam miscuisse ferebatur.
Hæc uerò loquente, qui uultus, uocisue sonus, quantaq; excellentia, celsitudo,
q; sermonis audire operæ precium etiam superis fuit, tantæ inuentionis inge-
nium, tam facundæ ubertatis eloquium, tam capacis memoriæ, recordatio-
nisq; thesaurum. Qualis disponendi ordo, quā pronunciandi congruens mo-
dulatio. Qui gestus in motu, quæ profunditas in conceptu. Denique exilis
immodicis: in mediocribus facilis. In elatione flammatrix, reddebatq; cunctos
in ambiguis dociles. In persuasione cedentes, in collisione discordes: in laudi-
bus arrogantes. At uerò cum quid commotum publici nominis attestatio-
ne clamauerat, fluctuare, permisceri, ardere omnia uidebantur. Hanc igitur
fœminam auratæ uocis, & quasdam diadematum gēmas, regnorumq; fun-
dentem, ingens illustrium uirorum sequebatur agmen. Inter quos proximū
eidem duo diuerso habitu nationeq; prænitentes, quorum unus erat palli-
o circumactus: alterq; trabeatus. Diuersus utriq; oris sonus, licet alius etiā
Athenis se diceret Graia didicisse, ac promptus gymnasiorum studiis, & re-
luctantibus semper Academiæ altercationibus haberetur. Ambo tamen no-
ui protectiq; paupertatis finu. Et cum alterum Quirinalis eques, alium fa-
brilis procrearet industria ita præclues linguæ excellentia floruerit, ut post
curiarum facta, immeritasq; mortes uirtute astra conscenderet, immorta-
litatæ gloriæ secula superarent. De uno tamen quem Athenarum populus,
ac palliata agmina sequebantur, hæc fama cōuenerat, quod acerrimus idem
& procellis generatis Oceani fremituq; uiolentior. Deniq; de illo uersus hui-
usmodi ferebatur:

θεῖος ἀνὴρ τὰ χακὰ καὶ ἀναίτιον αἰτίωτο.

Alter uerò, quæ consularis purpura, & cōiurationis extinctæ laurea redimi-
bat, mox ingressus curiam superū, & in Iouis gratulatus est se uenisse conspe-
ctū, clamare igitur cœpit: Onos beatos, ô remp. fortunatā, ô præclarā laudē
consulatus mei. Post hos tamen in diuersis agminibus oratores emeriti, ac
præ se ferentes insignium culmē, maritacq; linguarum Aeschinem, Isocratē,
Lyfiamq; conspiceres. Tum in togatis agminibus Sosantios, Gracos, Re-
gulum, Plinium, Frōtonemq;. Verum ante cunctos atq; ipsam ducem om-
niū fœminam, senex quidam signum, ac præuiam uirgam gestans, lictoris
Romulei præcedebat usu, atque in eiusdem uirgæ culmine, Corax oris au-
rati uenientis fœminæ auspicio præuolabat. Ille autem qui gestabat uirgu-
lam, Tifias dictus, cunctisq; uetustior atq; elatior uidebatur. Nam & suos
minores cæteros ipsam illa ducem respectans superpositum coruum, cōmu-
ne pignus filiamq; memorabat. Quo argumēto commoti quamplures deo-
rum

rum eam quidam nobilissimam fœminam primã aut Apollinis credidere cognatam, si Graia est: aut si Romulea de gẽte, coruina. Cui ænigmati illud adiectum, quod intrepida fiducia promptioris, tam Palladis quam ipsius Cyl lenij deosculata pectus, cuiusdam propinquæ familiaritatis indicia patefecit.

Deniq; nonnulli superum cum intrepidatione buccinæ præcinentis, & admiratione amicitiaæ superiorũ incerti, diutius Diuinatorem Phœbum cuperent sciscitari, nondum Ioue maximo disquirentetumultuariẽ, quæ esset inquirunt. At tunc illa respectas superos uniuersos, aliquanto comotior sic cepit: Patrem maximũ Iouem, cæterosq; cælites, quos in causis pluribus sæpe sum deprecata atq; ipsum conuentũ superæ confessionis attestor, nihil magis mihi in consentaneum atq; indecens æstimari, quàm ut quæ semper in foro, iudicijsq; quã pluribus accusauerim multos, aliosq; defenderim, & uiribus gloriam deluctationis annexa, mihi de discriminum fati promeriti euentus præconia cõpararim. Nunc apud uos superi quis placere immortalitatis instar ac premium uidebatur, inuita compellor scholarium iuuenilium monitus, & exilia decantatæ artis præcepta memorare. Neq; em̃ hoc nobis ascribit inopia, cum redundantes turmæ suppeditant consequentium. Nam absq; his qui perturbantes pectora sensusq; cunctorum cognoscentum quoq; perfregere subsellia, etiam alios habeam, qui minutias præceptorũ, & artis intimæ cõmentaper scripserint. Inter utrunq; uerò culmen sectatorũ præniteat Tullius meus, qui non solum in foro, senatu, rostrisq; grandilæq; facultatis maiestate tonuerit. Verũ etiam ipsius artis præcepta cõmentus, librosq; plures scoliorũ usibus consecrarit. Quod cum ita sit, emeritæ granditatis pudor & celebrati, quantũ puto, nominis gloria, hæc inchoamentorũ primordia detrectaret excurrere, nĩ hoc ad immortalitatis præmiũ proficeret, quod iubens ac fiducia pœnitatis accendat exequi, uel primora tñ Ioue cũ superis imperate. Accingar igit̃ hæc aridiora percurrere, minus quidẽ q̃ publicitus sole oplacitura, q̃q; si pallados aures, atq; Archadiã ratioẽ beniuolæ maiestatis participarit assensioẽ. Nũc quidẽ apud uos maximi cælites displicebo. quipsum ipsa, q̃ alij attẽ, uirtutẽ alij dixẽre, alteri disciplinam. Artẽ uerò iccirco quia doceor, licet Plato huic uocabulo refragetur. Virtutem aut̃ dicunt, qui mihi bene dicendi scientiã inesse cõpererunt. Qui edisci uerò dicendi intima rationem & percipi posse non nesciunt, fidenter me asserunt disciplinam.

De officio & fine Rhetoricæ.

Officiũ uerò meũ est dicere appositæ ad persuadẽdũ. Finis psuadẽdi id quod est ppositũ dictioẽ. Quæ quidẽ uerba mei Cicer. attestor, cuius etiã exẽplis me p oēs iñ uo pceptioẽ ductus cõsequẽt usurã.

Vbi & Vnde.

Materies aut̃ duplex est mihi. Vbi & uide fiat oratio. Vbi, cum ut ipsius mēbra aggredior quæstioẽs, Vnde cũ res inuẽtæ, uerbaq; sociantur.

Quæstio

Quaestio Rhetoricæ, aut Finita aut Infinita.

Quaestio ipsa aut finita est, aut infinita. Finita est, cum nascitur de certo facto, demonstratque personam, ut in Rosciana quaerit Ciceronis, utrum interfecerit patrem Roscius. Infinita est, quæ generaliter quaerit, utrum sit aliquid appetendum, ut an philosophandum sit: in Hortensio disputatur. In superiore autem crebro, assidueque collector, atque eam Græcis placuit *ὁρίσασθαι* nominari. Infinita uero uniuersitatis astruendæ sibi fiduciam uindicat, tum potius uersor, cum ocium, ac disputationes aggredior, licet plerumque etiam pars ipsa, quæ Thesis dicitur, in causis mihi elatius anhelanti amentatas hastas crebro, & pila plurimum ualentia ministrarit. An aliud in Scauriana succurrit, cum interposita disputatione tractatur. Ex quibus causis morse ueniat repetita. Ac pro Milone similiter, an mundus prudentia gubernetur. Denique et meis sectatoribus quidam acriter admodum, ac subtilissima ratione commoti, nullam esse attestant hypotesin quaestionem, cuncta quæ in defensione pro eis, contraque eos in accusationibus retractantur, ad generales quaestiones poterunt applicari.

Quæ sint partes officii Rhetoricæ.

Iam uero partes officii mei quinque esse non dubium est. Nam est Inuentio Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio. Iudicatio enim quæ à nonnullis dicitur pars, partibus cunctis ascribitur. Idcircoque ipsa pars non poterit rite censerì, licet quid dicendum, quidue silendum sit, dispensatio iudicationis examinet. Inuentio est quaestionum argumentorumque sagax, inuestigatrixque comprehensio. Dispositio est, quæ ordinem rebus attribuit. Eloquutio, quæ arripit uerba uel propria uel translata, quæque noua facit, ueteraque componit. Memoria firma rerum, uerborumque custodia est. Pronunciatio uocis, motus, gestusque pro rerum & uerborum dignitate moderatio. Sed ex his Inuentione certum est esse potissimam, cuius opus est causæ quaestiones excutere, & argumenta probatu idonea reperire.

De Quaestionibus principalibus & incidentibus.

Quaestionum uero duplex species. Aliæ sunt enim principales: aliæ incidentes. Principales sunt status, ex quibus nascitur causa, quas Tullius constitutiones appellat. Incidentes uero, quæ dum tractat causa, nascuntur, dum argumenta uel scripta refutando, in plures causa deducitur quaestiones: ut sit principalis, utrum Clodium iure occiderit Milo. Incidens, uter utri insidias compararit.

De Statibus, & unde nascentur.

Pincipales igitur Status sunt numero tres. An sit, Quid sit, Quale sit. An sit, coniectura est, ut an patrem Roscius occiderit. Quid sit, finis an maiestate minuerit Cornelius. Quale sit, qualitas ut an Saturninus iure necatus sit. Sed ne forsan moueat, quod propterea quatuor statum, quæ Hermagoras inuenit

inuenit, subtilior ratio est eum non statum, sed partem dicere qualitatís, quod in eius expositione monstrabo. Nunc dicendum est, quomodo status inueniantur in causa. Inueniuntur igitur per intentionem & depulsionem. Intentio est, obiectio eius facti, quod in iudicium uenit. Depulsio quædam resistens intentioni negatio ut si dicatur, occidisti patrem, non occidi. Ex his duabus inter se concurrentibus uocibus, nascitur quæstio, quæ dicitur status, quod ibi quasi ad pugnandum actionum acies ordinata consistat, sed facile est uidere, quid obiecto crimini respondeatur. Illud facile non est quid debeat intendi, utrum factum, ut hominem occidisti, an nomen facti, ut homicidium fecisti. Et licet uideatur idem esse, tamē in superiori obiectione si negabitur, coniectura erit: cum dixerit, non occidi. In hoc ubi rei nomen intenditur, potest & finis uideri, ut si dicat, non feci homicidium. An cum, quicumque homo, an cum innocens occiditur, quod si non factum obijcias, sed criminis nomen negatione diuersæ partis non erit manifestum, qui status existat. Nescies enim quid negat, qui ita neget non feci homicidium: utrum quia nulum hominem iugularit, an quia tyranni interfectio homicidium non uocetur. Est igitur intendendum ipsum illud quod factum est, ut si id negauerit aduersarius, habeas coniecturam. Si eo concessio, nomen criminis excluderit, intelligas finem. Quod si concessio facto, factique uocabulo licuisse sibi, uel oportuisse facere dixerit qualitas in causa uersatur: quæ aut de re, aut de actione congredditur. De re, ut Miloni facere licuisset. De actione, an seruo uel addicto Tribunos liceat appellare, an habere ignominioso liceat concionem. Quæ species qualitatís, Translatio nominatur. Item cauere debemus ne intendamus auditoris officium, ut sola status qualitas fiat. Nam qui causam cognoscit, propositum habet efficere aliquid, id est, aut damnare aliquem, aut absolvere.

De generibus auditorum & causarum.

Auditoris autem sunt tria genera. Vnum eius, qui secundum æquitatem aliquid statuit, & is est, perpense iudex. Aliud eius, qui honestate uel utilitate incerta dubius alienæ sententiæ persuasionem in explicabilis deliberator expectat. Tertium genus eius est, qui facti honestatem, uel turpitudinem libera extimatione perpedit. Hunc extimatorem conuenit nominari. Hæc igitur sunt tria causarum genera, quæ hypothesi continentur, id est Iudiciale. Deliberatiuum & Demonstratiuum. Sed cum omnes prædictarum rerum auditores dubitatio sui deducat officij, quærendum discrimen est, & proprietates singulorum. Nam & iudex, cuius officium est damnare rerum, uel absolvere: possessionem dare, uel auferre, priusquam cognouerit causam, dubitat quo modo utatur officio. Et qui deliberat, ambigua mentis opinione differt. Et laudationis arbiter, an rite quis laudet, extimanti contem-

contemplatione dispensat. Sed cum in diuersum hæc distrahantur officia; tunc illud maxime discrimen attendimus: quemadmodum temporibus uariantur. Nam deliberatio futuri tantum temporis continet quaestionem, ut si deliberet Cato, an se debeat, ne uictorem aspiciat Cæsarem trucidare. At uero iudiciale genus tam præteriti quam futuri nonnunquam temporis inuenitur. Sed in præterito tantum de facto coniectura. Ex futuro qualitas frequenter innascitur, ut suo loco promptius asseretur. Laudatiuum etiam genus in præteritis factis omne consistit, sed à iudicali genere fine discernitur. Nam aliud est, absolvere innocentem æquitatis imperio: aliud laudibus prosequi gloriosum insignium contemplatione meritorum. Accedit quod in iudicali genere ambigit cognitor in rebus alienis. In Deliberatio uero quisque tam de suis quam etiam de rebus externis. In laudatio aestimator auscultat uera, congruaque, quæ memorentur, licet nouella, etiam id contulerint blandimenta, ut suæ prædicationis fiat arbiter, qui laudatur. Ergo oportet attentius intueri, ne ea, quæ auditoris officium habuerit, intendantur, ut si Verri, quod damnandus sit, edicatur. Ille quippe se damnandum non esse respondet. & utrum damnandus sit sola qualitas apparebit. Igitur à facti obiectione nascitur intentio, ut si eidem dicas: Siciliam spoliasti, responsuro non feci, coniectura componitur. Stultum quippe est id, quod in arbitrio manet iudicis, aut certe facti nomen non ipsum crimen intendere. Cauendum æquè ne cum lex ulla, uel scriptura in causa tractatur, intentio sumatur ex lege, ut si dicas: Lex te murum uetabat ascendere peregrinum, Sed illud potius dicendum: Murum ascendisti, ut si negauerit, non sit pugna de lege, sed de facto, cui accedit lex. Si confessus ex facto, tunc contra legem fecisse uideatur. Cæterum si negato facto fuerit lex, uel quæuis scriptura recitata, superflua uidebitur contentio: quando non iuris, sed ueritatis altercatio contineat quaestionem. Hoc uicio plerique falsi sunt, sed & præter illos tres, quos status asserui, alios quatuor, uel quinque descripti qualitate manentes esse dixerunt, qui licet suas in diuisione causæ partes obtineant, tamen nunquam principali loco nascuntur: quia nisi fuerit, quod probetur, nemo ad probandum recitat legem, ut aliquam scripti formam. Id autem quod probatur, status est, qui ex primo conflictu semper existit. Cæteræ quaestiones controuersiae uel incidentes sunt perhibendæ.

Quomodo Status facile inueniatur.

Sic igitur inueniendi Status facilis erit ratio, cum neque nomen admissi, neque auditoris officium, neque legem, aut scriptum aliquod intentionis loco poterit obijci. Itaque talis est intentio, *Hominem occidisti. Depulsio, non occidi. Quaestio ex his oritur, an occiderit, in quo statu erit coniectura. Sed cum intentioni ius facti opposuerit reus, fit qualitas, ut à Milone*
non

non factum negatur, sed de facti iure contentio est, occidisse enim se fatebatur Clodium sed iure fecisse. Huic depulsiōi subiicitur ratio, quæ nō una simplexue sit. Nam potest unum atque idem factum propter varias causas uideri probabile, ut hoc idem, quod insidiatorem occiderat Milo, una ratio fuit. Alia, quod hostem Reipub. & tyrannidis affectione succensum, se interemisse memorabat. In quibus assertis fit quidem qualitas, sed diuersæ species eius erumpunt. Nam prima relatiua altera comparatiua qualitas tulget, quod si intentioni non ius facti, sed negatio nominis opponatur: quamuis negatio depulsiōis uice dicatur, tamen non faciet coniecturam, quia non factum, sed nomen facti destruitur, ut in hoc adulteri actio sit, cū repudiata uxore, stupratorem qui repudiauerat maritus inuenit, accusat adulteri, Reus contradicit, nec factum negat, sed adulteri nomen excludit. Et quæritur quid sit adulterium, quod est diffinitivæ controuersivæ. Igitur coniectura ipsius facti negatio est finis non admissi, sed nominis. Idcircoque etiam depulsiō ingesti criminis, quia cum facto aliud nomen imponitur, imminens obiecto crimini periculum denegatur, ut in hoc obiectu: Pocula templi è sacerdotis domo furatus es, sacrilegium fecisti. Repellit, pocula quidem abstuli, sed quia de domo, non de templo, furtum, non sacrilegium nuncupandum. In quo etiam facti alia quædam uidetur esse negatio, non enim hoc ad deorum iniuriam spectat admissum, sed ad dispendium sacerdotis, cum de domo pocula subtrahantur. Hic utraq; factum diffinitione tractandum, id est, & quid sit sacrilegium, & quid furtum.

Qualitas est cum qualis sit quæritur.

Nunc de qualitate dicendum, cuius multiplex natura, diuisionem partium primo desiderat, ut ea decursa singularum proprietates explicetur. Qualitas igitur aut de re, aut de actione est. De re, cum eius facti, quod in iudicium uenit, ratio causa ue tractatur: uel cum quid fieri oporteat, disceptatur, ut an iure Clodium Milo iugulauerit, uel an domus Tullio restituenda fuerit. De actione autem cum quæritur, an admitenda sit actio, & iudicium faciendum: quæ pars, quoniam iuris æquitate perpenditur, rectè eam in species qualitatis subtilius aggregamus. Aliam autem quam Harmagoras quasi constitutionem nouam, aut qualitatem distinguere, & translationem uel prescriptionem uocare maluerat. Sed hæc posterius, qualitas, ut futuri temporis æstimata, ita & præteriti iuridicalis: futuri negotialis. Qualitas in utroque iuris assertio est, in iuridicali naturæ, in negotiali legis aut consuetudinis asserta uersantur. Iuridicalis autem diuiditur in absolutam, & assumptiuam. Absoluta est, quæ factum ipsum sui natura & iure defendit. Assumptiua, quæ cum in facto ipso nihil probabile reperiat, confugit

confugit ad ipsam causam eamque iustam, ut facere deberet, allegat. Vt cum Milo non potest dicere hominem licuisse iugulari, causam occidendi astruxit insidias Clodianas. Illic assumptiuè nomen accepit: quia cum absolutè factum tueri non possit, confugit ad causas. Hæc igitur assumptiuæ partes habet quatuor: Relationem, Remotionem, Comparationem, Concessionem. Relatio est, cum de facto confesso culpam in eum, qui pertulit, refert, ut in Clodium Milo, Orestes in matrem, Oratius in sororem: qui iccirco à se perhibuit iugulatam, quia eius prouocatus iniuria, in facinus sit coactus. Remotio est, cum obiectum crimen in alterum, uel in aliud ab eo, qui percellitur, remouetur in alium, ut Tiberius Gracchus in Mancinū, qui auctor faciendi fœderis fuit, quod tam senatus quam populus improbarat. Item in tali causa legatus nisi intra triginta dies profectus erit, capite puniatur. Quæstor sumptum legato non dedit, tempus emensum est. Accusatus contradicit, & crimen obiectum remouet in quæstorem. In aliud autem remouet, si morbo tardatus, in infortunium suum causam remoueat tarditatis. Remouetur uerò aut ipsum factum, si ad alterius attinuisse dicitur potestatem; aut causa, si alterius uicio quid accidisse dicatur. Cōparatio est, quam compensationem noui à posterioribus perhiberi. Non cum crimini beneficium alterius temporis subrogatur sed cum factum iure defenditur, ut ex eo aliquid commodi sequeretur; nam si meritum alterius temporis, uelut in compensationis gratiam memoratur, ad deprecationem potius admouendum est qualitatem, quæ ueniali specie continetur, hæc uerò ritè se fecisse contendit, ut Verris illa responsio. Magno inquit, decumas uendidi: quod factum compensat utilitate beneficii. In hac quippe parte facti confessio est, sed immanitatem obiectionis excludit allegatio promerendi. At in illa criminis, factique una confessio est, sed aut ab animo separatur, aut purgatione cessante ad humanitatis miseranda respirat. Verum hæc qualitas uenialis in bina asserta discernitur. In Purgationem & Deprecationem. Nam purgatio est, cum confesso facinore animum, uoluntatemque purgamus. Cuius modos tres esse non dubium id est, Imprudentiam, Casum Necessitatem. Imprudentia est cum à uoto, scientiaque nostra aliquid dimouemus, ut quidam inuenando iaculum intorsit in beluam, & hominem delitescentem retibus, interemit: quæ pars error dicitur, atque ei subduntur: Ignoratio, Vinolentia, Obliuio, Fatuitas, Dementia ceteraque quæ errorem admittentis excusant. Casus uerò culpam euentus exonerat, ut qui cum uictimis ad diem sacrum non occurrerit fluminis incrementis. Scelus autem necessitate commisit, qui præcepto ducis in fontem hominem iugulauit. Inter quos modos hoc interest, quod imprudentia fallit, casus prohibet: necessitas cogit, deprecatio autem nihil causationis associat sed in exornandi humilitatem, precesque suspirat. Ceteras quaestiones, quas Satus dicunt incidentes, aduertant, qui talium didicerunt.

Sicut

Sicut interius demonstrat ionē formet primæ uocis ingestio. Plerūq; em̄ secunda uim intētionis incutiet, ut in hoc uiro forti præmiū, quod uolet, qui fortiter fecit petit præmiū, nuptias uxoris alienæ. In quo qui petit præmiū, quia nullum putat ē diuerso, nihil intendit, sed maritus contradictor intendit, licet secundo loco uideatur assurgere, cui per depulsionem uir fortis obstabit: tanquā petitionem præmi, quod poposcerat accusati præmiū iustum esse contendens, tanquā si factum aliquod iure tueretur. Item quæstiones legales quas tanquā Status causis incidere memoraui principalium quæstionum intentione uel depulsionenō eadem regula percensentur: quippe quæ in secunda cōflictatione prorumpunt. Nam prima qualitati tribuitur. Igitur illa intentionis ac depulsionis regula in qualitatē prædicta parte turbatur.

De Examinatione id est, Iudiciali genere.

N Vnc τὸ κρινόμενον, quod Græci dicunt, consequenter assummam. Nam cum intentio & depulsio statum constitutionemq; signaret, si coniectura fuerit, iudicationi præbebit pariter rationem. Neq; enim est, quod possit ponderari iudicio, nisi ipsa negatio. In qualitate uerò, uel sine alio loco quā status apparet, necesse est confessa depulsio facti habeat rationem: quam item accusator infirmet, & uelut secundaria quæstio procreatur per confirmationē, impugnationemq; rationis. Hic illud iudicabile posse uersari: idq; esse, quod æstimator iustī ratione perpendat, posse in quauis causa & omnes status existere. Et multæ rationes, infirmationesq; numerosæ, perindeq; iudicationū semina copiosa: cum unum: uidelicet factum multiplici ratione defenditur, ut Tullius pro Milone, quod insidiatorem, & quod hostem publicæ quietis occiderit. In his igitur ille status potius apparebit, quem orator pro utilitate defensionis sumpserit. Illa etiam ratio ex oratoris plerūq; astructione colligitur. Tūc q; uelut rationes aliq; status emergēt, ac sic ad probationes scriptura proferūt. Hinc Iudicatio legalis orietur, cuius species sunt quinque. Vna est, cum scripto aliquid, plurāue ambigua continentur: quæ à Græcis ἀμφιβολογία memoratur, ut ex cōmuniōne nominis res plerūq; confunditur, ut est istud: Quidā taurum legauit, quo nomīne seruum habuerat admodum preciosum. Verū illi hæres taurum, hoc est bouem dedit, quia fecit nomē amphibolum quæstionem. Item ex ex nominum distinctione per syllabā, ut qui habuerit propinquos duos: unum Lesium nomīne, aliumq; Milesum, hæredemq; constituens sic locutus est Hæres esto mi Lesi. Qua distinctionis ambage certamen exortum, dum hæres esto mi, distinguit, qui Lesius dicebatur. Alius uerò continua nominis iugitate Milesum dicit hæredem. Sunt idem modi quos dialectica comprehendit astructio. Item species scriptionalis est quæ

I stionis

stionis: quæ ex uerbis & sententiâ scriptiõis emergit, ut in hoc. Peregrinus murum ne ascendat. Quidam obsessa ciuitate conscendit, hostemq; deiecit. Arguitur hic reus legis sententiâ, uerbis nititur accusator. Tertium quæstionis est genus, cum contrariæ leges utriq; secus colliduntur, ut in illo: Mas tē plūceris ne ingrediatur. Item, qui parentibus opem non tulerit puniatur. In templo Cereris uapulati matri ingressus opem filius tulit. Accusatur. Facit hic cōflictum diuersitas legum, quarum interpretatio colliditur, ut cui potius auscultādū fuisset appareat. Quarta de scripto quæstio est, quæ dicitur syllogismus, cum ex eo, quod scriptum est, aliud quoq; quod non scriptū est argumentatione colligimus, ut in hoc. Exulem intra fines deprehensum liceat occidere. Quidā inuentum exulem uerberauit, accusatur, à defensore colligitur, quod minus permisso sit fieri debuisse. Huic insunt modi quatuor. A simili, à consequenti, à maiore ad minus, à contrario. A simili ita, ut quia patris interfector culleo insuitur, hæc pœna manere debeat matricidæ. A consequenti sic: Tyrannicidæ præmium. Qui suus sit tyranno deponere dominatum, præmium petit. Colligit par esse meritū, quia reddidit libertatē. A maiore ad minus. Supra dixi enim. Si exulem permittit iugulare, licet etiam uerberare. A contrario, Si uir fortis meretur præmium, desertor dignus est pœna. Finitiua superest quæstio de scripti ambiguitate demanans, cum aliquod uerbum in lege uel testamento dubium est, & diffinitione clarescit: ut nocte cum telo deprehensum liceat occidere, quendā cum fuste nocte deprehensum magistratus occidit, reus est cædis: lege se quidē tuetur, sed telū quid sit inquirīt. Quod quæstionis genus hoc à principalibus differt statibus, quia non defacto, unde orta causatio est, sed de scripti tantum diffinitione disquiritur. Discutitur igitur ab his legalibus status principales esse discretos & hos incidentes dici. Illos autem à quibus causa nascitur, uel constitutiones; uel status certius appellari.

De Genere deliberatiuo.

IAm nunc decursis constitutionibus controuersiarum, deliberatiui & demonstratiui generis statum uideamus. Nam & causarum tria genera esse dubium non est, & in omni causa statum debere uersari, licet in deliberatiuo quandā qualitatem negocialem cōsistere, quod de futuro deliberat, existimarit. Tamē ita qualitas plerumq; censenda est, ut alij quoq; status huius generis posse accidere non negent. Nunc status in talibus ita repperiri posse firmamus, ut non ex intentionis depulsione, quemadmodum in conflictibus monstratum est, regulam teneamus. Quid enim aut quis intendet uel ordine soluto persuasor dissuasorue confligent cum alterū deligere in astructionibus non uetemur. Sed tamen accusatoris partes dissuasor uidetur arripere. Qui enim in honestum uel inutile illud, quod dissuadet, ostendit, pro certo ipsum uidetur accusare negocium. Persuasor uerò partes arripit defensoris,

ris, & negocij tractatum qualibet obiectione contrarietatis absoluit. Ex quo & persuasor intendere, & dissuasor depellere memorandi. Ac sic conflictione partium facta, status poterit apparere, ut in tali causa crebro ad muros exercitu confugiente, deliberat imperator utrum diruat muros exscidi, cum dicit, nonne uidetur, si fecerit accusare. Deinde grauius & seditiosè id exercitum perperurum. In quo coniectura fiet de commotionis euentu. Ac mox si dicat uictoriam non uocandam, si praesidium ciuitatis exscinditur. Finis accessit. Diffiniendum quippe qualis status inueniatur uictoriam faciat celebrari. Tunc si dissuasor addat sine consilio senatus id fieri non debere. Praescriptio etiam uidetur accedere. Certum est igitur & intentionem dissuasori iure signari. Et deliberatiui cunctos status promptius apparere. Scien dum tamen, ne dissuasor uelut sententiam dicens, prohibeat tanquam iudex cum eius officium hoc sit, ne faciat persuadere inhonestae rei, uelut inutilis ratione monstrata.

De Genere Demonstratiuo.

Iam nunc in Demonstratiuo, quemadmodum status emergat, non est facile memoratu. Idcirco quia non statim laudem uituperatio consecuta, ut quisquis laudabilis non est, uituperabilis habeatur, uel contra. Qui uituperatione caruerit, laudibus fastigetur, ut si laudabilis ex eo quis dicat, quia homicidium non commisit. Est ergo medium nomen, quod priuationem placuit memorari, propterea quia laude priuatur, non confestim uituperationi permittitur, uel contra. Sic tamen status demonstratiui generis apparet, cum laudatorem, uituperatoremque constituens, & uituperatori accusatoris intentionem, laudatori defensoris partes adiunxeris. Aut illud subtilius conformatur, ut auditor inter laudem & uituperationem libratus, uelut aduersanti loco ponatur. Non enim antequam laudandum, quentque laudabile demonstraris. Non illi talis intentio est, ut laudabile nondum credat. Aduersum quam intentionem laudatori certamen est, uel uituperatori, licet in superiori astru ctione quidam conflictus euidentis approbetur, ut cum alius quempiam laudat, & alter accusat, ut Catonem Tullius laudans, & duobus uoluminibus Caesar accusans. Ex quo colligitur omnium causarum genera statibus percensenda. Hoc reperto, naturam causae discuties, quae aut simplici, aut duplici quaestione, aut multiplici continetur. Simplex est, cum unum quid, in tota actione disquiritur, ut Clodium Milone iure necauerit. Illud uero quod per indicationem posteriore loco disquiritur, uter utri insidias compararit, non est singulare, sed iunctum ex duplici coniectura, & quam Graeci ἀντιπαρθεσις nominant. Sed incidens quaestio, genus causae facere non potest. Duplex tum ex rebus fit, ut pro Caelio de auro & de ueneno. Tum collatio, ut pro Roscio, Filiusne patrem, an inimici iugulauerint. Multiplex uero ex pluribus

quæstionibus causa cōsistit, ut repetundarū omnes Verrinæ: et pro Scauro de Boſtaris nece. De Arinis uxore, & decimis tribus exquiritur. Dehinc ductus causæ inspiciendus est. Ductus autem est agendī per totam causam tenor sub aliqua figura seruatus. Sunt autem ductus quinque: Simplex, subtilis, figuratus, obliquus, mixtus. Simplex, cum non aliud est in agentis consilio, aliud in uerbis, ut si bene meritum laudes, ac noxium accuses. Subtilis, cum aliud uult animus, aliud agit oratio, ut quidam abdicat filium, quod amicos non habeat: hic non uerè abdicat, sed ut amicos habeat, terret. Figuratus est, cum aperte quid dicere prohibet uerecūdia propter obscena, & si gnificatione alia, atque integumentis uestita monstratur. Obliquus est, cum metus impedit aliquid dicere liberè, & per quosdam faciendi cuniculos obijcienda mōstramus. Vt in hoc: Tyrannus qui sub abolitionē tyrannidem posuerat fortiter fecit, petit præmij nomine, armorum, arcisq; custodiam. Magistratus contradicunt. Mixtus autem ex utroque componit, cum & pudor & metus impedit libertatem, ut tyrannus, qui duos filios habuit: quorum unī uxor iniqua infamis fuit, cuius maritus se suspendit. Cogit alterum filium eandem ducere, contradicit. Hic nō incestum liberè, nec tyrannidem potest obijcere. Hi sunt ductus artificiosè tractandī, & per totam orationem subtiliter diffundendī: qui colore hoc separantur, quod color in una tantum parte, ductus in tota causa seruatur. Ductus reperitur ex causatiuolitis, hoc est ex re, quæ controuersiam facit, quæ aut præteriti temporis est, ut an Aiace Vlyxes occiderit, quæ ductū simplicem tenet. Aut si præsentis uel futuri temporis fuerit, omnes ductus admittit. Ergo ductus de consilio nascitur. Consilium ex causatiuolitis exoritur. Causatiui litis est, quod facit dubitationem, ut in illo tyrannicausatiuum litis est, quod tyrannis custodiam & arcis postulat & armorum. Hunc ductum seruatum testatur prima Philippica, quæ mira subtilitate dominatum Antonij latenter insinuat, ut omnia dicens nil asperè dixisse uideatur.

De Argumentis.

His omnibus conquisitis, argumenta uidenda sunt, quibus ad quæstionis ambiguum fides ualeat adhiberi. Fides autem tribus fit modis: Conciliando, docendo, permouendo. Illa prior ethica, sequens apodictica, tertia pathetica nominatur. Conciliatione, licet in tota causa uti conueniat, tamen in principijs uberius insistendum, & incommouendo maxime uigere debet epilogus: docere autem præ cæteris debet ipsa narratio: quamuis diluendis quæstionibus, obijciendisq; criminibus non dissimilis operetur astructio. Nunc de argumentis incipiamus.

De Argu

De Argumentis iterum.

Argumentum est ratio, quæ rei dubiæ fidem facit. Res dubia est, intentio & depulsio, uel ratio & infirmatio rationis. Cum enim obieceris occidisti, ut doceas argumentationem firmare maximè cum negatur etiam ipsum non occidi. Exigit argumentum licet ad faciendam fidem etiam illa, quæ inartificialia nominantur, debeant adhiberi, ut tabulæ testimonia, quæstiones, quæ post discutienda seruabo. Nunc argumenta tractentur, quæ aut in negotio, de quo agitur posita sunt, aut illud attingunt. In ipso, tum totum, tum pars eius, tum nota, quam Græci *ἐτυμολογία* dicunt. Attingunt uerò negotium, quæ ad id relatiuorum ratione dicuntur. Et sunt numero tredecim: à coniugatis, à genere, à forma uel specie, à simili, à differenti, à contrario, à coniunctis, ab antecedentibus, à consequentibus, à repugnantibus à causis, ab effectis, à comparatione. Cuius sunt partes tres, maiora, minora, paria. Apparet in omnibus relatiuam inesse rationem. Nam coniugatum alterum alteri nominatur, & genus & species ad se relata fiunt. Ipsum etiam simile alicuius assimile est. Et omnes loci argumentorum non ex se, sed ex alio nomen accipiunt.

De Diffinitione.

Igitur totum, quo dubium discutitur, diffiniri primitus oportebit, & sic argumenta tractare hoc modo. Sit res dubia, utrum utilis eloquentia uideatur. Eloquentia totum est. In toto igitur diffiniendum est sic: Eloquentia est bene dicendi scientia. Bene dicere autem utile est, utilis est igitur eloquentia. Cui loco tractando subsidio est Dialectica, quam nuper audistis per quam cognitum puto: quid sit genus, quid species, uel differentia, proprium, accidens, cæteraque, quæ eius præcepta tenuerunt, tamen ut poterò, hæc breuiter, strictimque percurram.

De Genere.

Genus est igitur ad multas species, differentiasque notio pertinens, ut animal quod refertur ad hominem, pecudem, auem, piscem, cæteraque, quæ non tantum numero, sed etiam specie disparantur, quod alia aërea, alia aquatilia, terrenaque, alia rationabilia, alia rationis expertia, quæ sub uno nomine collecta cum fuerint, nomine generis appellantur.

De Specie.

Species est, quæ à genere pendens alia continet numero tantummodo disgregata, ut homo, continet & Demosthenem & Ciceronem, quibus una species est, sed numero distant.

De Differentia.

Differentia uerò est sufficiens quaestioni discretio, ut si quaeratur inter hominem, leonemque quid intersit, respondeatur, quod hominis, leo ferus sit: quod quidem nec hominem à mitibus cæteris, nec leonem à feris alijs distinguit animalibus.

De Proprio.

Proprium est, quod rem aliquam ab hominum communione discernit, ut risus. Hoc enim non est homini commune cum cæteris.

De Accidente.

Accidens est, quod in aliquo positum, nec pars eius est, nec separari ab eodem potest, ut per se possit existere, ut color in corpore, in animo disciplina.

Argumentum à parte.

Aparte uerò argumentum, non ad totum probandum ducitur, sed ad aliam partem, quæ continet quaestionem. Non enim probata pars totum probat, utpote si oculus uidet, non ideo totum corpus uidet, cum refutetur totum uidere corpus: sed dialecticus iste tractus est. Nunc quemadmodum argumentum à parte ad partem summatur, ostendam. Si pedes, si brachia tueri debemus, utique oculos diligentius asseruare. Cuius argumenti loco incurrere aliquando & aliud potest, quia à minore ad magis dicitur. Nec tamen ideo principalis argumenti ratio perturbatur, quia geminari aliquando argumenta natura permittit. Hoc sæpe contingere, & in figuris solet, de quibus postea nobis erit dicendum. Fit nonnunquam & in hoc modo à partibus argumentum, cum inducta partitione, & propositis partibus pluribus, cæteris refutatis, aliquam concludimus partem, in qua sit quaestio constituta, ut si dicas, equum hunc, quem habes, aut emisisti, aut dono accepisti, aut natus est domi, aut furatus es. Non autem emisisti, nec dono tibi traditus est, neque natus est domi, furatus es igitur.

A Nota uel Etymologia.

ANota uel Etymologia, ut Græci dicunt, summum argumentum fit: Si consul est, qui consulit rei publicæ, quid aliud Tullius fecit, cum affecit supplicio coniuratos. Quo in loco originem uocabuli tantum oportet attendere.

De Negocio.

Ab his uerò, quæ negotium uidentur attingere, argumenta ducuntur hoc modo. Primum à coniugatis, quo uno nomine proposito principali, per eius derivationem casu, aut tempore comutato aliquid

quid approbamus, ut si pietas uirtus est, quod pie factum est, laudari oportet. Constat enim laudabilem esse uirtutem. Qui locus à superiore hoc differt, quia aliud est, unde nomen impositum fuerit, perscrutari. Aliud per congnationem uerbi ab alio deflexi argumenti uim sumere.

A Genere ad Speciem.

A Genere autem, cum quod in toto ualet, ad speciem quoque deducitur, ut si uarium & mutabile quiddam est femina, Dido etiam uaria, mutabilisque uideatur, possitque ex amore in odium commutari. Hac ratione illud Ciceronis astruitur. Nam cum omnium prouinciarum, sociorumque rationem diligenter habere debeatis, tum praecipue Siciliae o Iudices. Hunc locum ille à toto uidetur imitari. Sed interest illud, quod in illo à diffinitione, hic ab ipsa ratione, qua genus est, argumenta ducuntur. Et quod in genere totum est, quod totum diuisione perit, genus manet etiam partibus distributum.

A Specie uel à Forma.

A Specie uel à forma ducitur argumentum, ut fidem generali faciat quaestioni, ut Cicero in Philip. Est quaedam actio lex. Actum enim genus est legis, quod à specie, id est, lege lata à Caesare comprobatum est. Quod item confirmat à similibus. Quare acta Gracchi, leges Semproniae proferuntur. Quare Syllae, Corneliae.

A Simili.

A Simili per se, ut Helena Troianis, sic ciuilibus bellis semen tu fuisti. Item, ut saepe homines aegri morbo graui cum aestu, febrique iactantur &c. Huic dissimilitudo contraria est, quae à Cicerone differentia nominatur. Quae res inter se diuisas, non aduersas ostendit: cuius Cicero ponit exemplum in Verrem. Sed tu idem fecisse eris aestimandus, si eodem consilio fecisti. Hoc & in personis ostenditur, & in rebus, & in tempore, & in locis, & in alijs quae nunc memorare longissimum est.

A Contrario.

A Contrario, ut uita & mors, ex quibus Terentius sic. Nam si illum obiurges, uitae qui auxilium tulit, quid facies illi, qui dederit damnum aut malum. Cicero in tertio Philippicarum contra Antonium e contrario argumentatur dicens. Si ille consul fustuarium meruerit, legiones quid, quae consulem reliquerunt?

A Coniunctis.

A Coniunctis autē fides petitur, cum quæ singula infirma sunt: ea cōiuncta uim ueritatis assumunt, ut si quid accedit, ut tenuis antea fuerit: quid si, ut avarus: quid si, ut audax: quid si, ut eius, qui occisus est inimicus: singula hæc, quæ non sufficiunt: ideo congregata ponunt, ut ex multis iunctis res aliqua confirmetur.

Ab Antecedentibus.

A Antecedentibus sicut Cice. cū ille nō dubitauerit aperire, quid cogitauerit: uos potestis dubitare quid fecerit. Præcessit em̄ prædictio, ubi est argumentū, secutū est factum, unde est quæstio.

A Consequentibus.

A Consequentibus uerō conuersim, ut quæstio in antecedentibus sit, argumentum insequentibus, hoc modo, ut si hoc secutū est, illud præcesserit, ut si peperit cum uiro concubuit. Exemplum de Verrinis. Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Ianuariæ, cur non initiū quoque nascitur à Kalendis Ianuarijs.

A Repugnantibus.

A Repugnantibus argumentū est, cum ostendit̄ duo sibi cohærere nō posse. Verbi causa, ut & parasitus quis sit, & ridiculus nō sit, quæ per negationē simul esse nō posse, prædicant̄ hoc modo. Nō & parasitus est gnato, & ridiculus nō est. Eius loci exemplū est in re magis ipsa, q̄ forma uerborū. Is igit̄ non modo à te periculo liberatus, sed etiā honore amplissimo ornatus, arguit̄ domi suæ te interficere uoluisse. Et in Cornelia prima Repugnare dicit, ut diuiores, quos honoris sui ministros esse uolebat lege ambitus uellet affligere.

A Causis.

C Ausarū locus latē patet & multa disputatione tractat̄. Sed nūc formam eius satis fuerit demonstrare sub hoc exēplo. Sed cū ob tua decreta, ob iudicia, ob imperia dabant̄: nō est ita quærendū cuius manu numerarent̄, sed cuius iniuria cogerent̄. Sic & Virg. Me ne fugis:

Ab Effectis.

A B effectis fit argumentū, cū in causa dubitatio est, ut factum p̄bet̄ ex eo, quod homines etiā inuiti seruabant̄ in uita. Fatū em̄ est causa uel uitæ, uel mortis. Illa uerō effecta sunt fato uiuere posse uel mori. Cice. hinc probat Aulī Hircij uitam, quæ populo cara est, quod ei populus plaudit. Hoc & Virg. Degeneres animos timor arguit. Nam timor est causa, ut degener sit animus, quod timoris effectus est.

A Compa

A Comparatione maiorum.

A Comparatione maiorum quis dubitet à Siculis petisse pecuniā Verrem, cū à Marco Octauio Lygure postulare: Virg. Tu potes unanimes armare in praelia fratres. Ex hoc utiq; probat, & alienos posse quod minus est. Teren. Nam qui mentiri, aut fallere instituerit patrem aut matrem, audebit tanto magis & ceteros.

A Minorum Comparatione.

A Minorum comparatione, ut est Publ. Scipio, Pontifex Maximus, Tyberium Grac. mediocriter labefactantē statum reipub. priuatus interfecit. Deinde iungit quæstionē, ubi modus est quidam. Catilinā orbem terræ cæde atq; incendijs uastare cupientem, nos consules perfereamus: Ex hoc Teren. loco illud, Hic parvæ consuetudinis causa huius mortem tam fert familiariter.

A Parium Comparatione.

A Parium comparatione Cice. Et si non minus iucundi atq; illustres sunt hi dies quibus nascimur. Et in Pisonē. Nihil interest utrum ipse consul improbis contionibus perniciosis legibus reipub. uexet, an alios uexare patiatur.

His igitur breuiter demonstratis, illa quæ non excogitantur ab oratore, sed à causa, aut à reïs suggeruntur, in tribus (ut diximus) rebus posita sunt. In scriptura, ut tabulatum. In auctoritate, ut testium. In necessitate, ut tormentorum.

A Scripto.

A Scripto argumentum petitur, cum ad dubiæ rei probationem, uel chirographum, uel testamentum transactionis, aut tabulæ recitantur, cæteraque huiusmodi: quæ ita nota sunt, ut exempla de oratione non quærant.

Ab Auctoritate & Testimonio.

A B auctoritate uerò, ut Affricanum dixisse iure cæsum esse Tyberium Gracchum. Aut cum testimonio, quo ueritas nudetur, affertur, ut Gneum Pomp. demisso frumento celeriter testem nobis orator inducit. Auctoritas igitur, aut iudicantis, aut testis est. Huic parti adiunguntur oracula, cæteraq; id genus.

A Necessitate.

Necessitas uerò dat fidem ex tormentis, aut somno, aut furore, aut uiolētia: quæ uocē alicuius rei extorquet inuitis. Quæ omnia cū ^{uiolentia} ad coniecturā causa, p̄sona, facto addunt, id est. ipso testimonio, uel

uel cōfessione, uel scripto capiunt fidem uel amittūt. Nam nec causa dīcētis attēditur, & persona tractatur: & ipsi scripturæ secum, aut cū causa qualitas comparatur. Sequitur ut ad ea, quæ conciliant, aut permouent auditores, intentionem suam flectat assertor, quoniam ad fidem faciendam hæc quoque pertinere prædiximus. Conciliantur igitur animi, tum personæ, tum rei dignitate. Personæ, aut auditoris, aut rei uel ipsius oratoris, aut aduersarii. Auditoris sic. Qualē te antea publicæ rei præbuiſti, cum huic eidē quæſtioni iudex præesses, talem te nobis & populo Romano hoc tempore impartias. Rei uerò, ut pro Deiotaro, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam pro perpetuis eius in nostram rempub. meritis. Oratoris uerò cum de se non superbè, sed moderatè loquitur: quale est illud. Cum quæstor in Sicilia fuisset o iudices, itaque ex ea prouincia decessissem, ut Siculis omnibus &c. Sed hæc plenius in exordiorum præceptis differam. Ab aduersarii uerò persona conciliatio fit, dum illius iniquitate, aut arrogantia demonstrata, nostra modestia commēdatur. Sed hæc posterius & in principiis quam nunc non orationis partes sed dicendi formas, & faciendæ fidei, species numeramus: quo loco pathetica quoque dictionis attendimus facultatem, cuius uis uel in communibus locis, uel in epilogis maxime continetur. Mea primordia quidem apud ueteres hac animorum permotione caruere, quod tunc demonstrabit, cum ordiendi præcepta tractabimus. Interim generatim, quibus mentes affectibus incitent, nulla partium diffinitione signabo.

De Commotione animorum.

Commouent igitur auditores, aut miseratione, aut odio, aut inuidia, aut metu aut spe, aut ira, cæterisque similibus. Miseratione, cū calamitates alicuius magno dolore tractamus. Cū iniquitatē temporis uel periculi magnitudinē memoramus, ut in septima Verrinarum: Patres hi quos uidi &c. Ab odio, cum aduersarii factum, uel uiris bonis, uel iudicibus ostendit execrandū, ut cum iudicū corruptio doceat à Verre iactari. Item cū in auariciæ scelere, periurio uos sui similes esse arbitrat. Inuidia est, quæ quodā liuore inficit auditores, ut est, quod ad tuam ipsius amicitia cæterorumque hominum magnorum atque nobilium, faciliore aditum istius habet nequitia & audacia, quam cuiusquam nostrum uirtus & integritas. Item istum rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem circumflue re & abundare. Potest quidem & illa res auditorum mentes incendere, ut si alicuius exaggeres tyrannicum spiritum, aut potentiam non ferendam. Metum uerò excitari uel proprijs, uel communibus periculis. Proprijs, ut hoc est iudicium, in quo uos de re publica res de uobis iudicabit. Communibus autem, ut est: Videor mihi uidere hanc urbē lucem orbis terrarum, arcem

cem omnium gentium subito uno incendio concidentem. Spe quoque animi perturbantur, cum beneficia aut obsequia permittuntur, ut cum fidem Milonis Pompeio pollicetur, & Caelij in omni uita seruitium obstrictum uobis ac liberis habetis. Ita etiam uehementer animos turbat, ut cum exaggerat & exclamat Tullius incuria sedere socios Catilinæ. O di immortales ubi nam gentium sumus? Quæ Respu. hic habetur: In qua urbe uiuimus: hic hic &c. Similes alij permiscuntur affectus, qui cum ad persuadendum plurimum ualeant, extra causam tamen sunt, nec apparere in oratore manifestius debet, ne insidijs iudicem capere, non ratione deducere uideatur.

De Dispositione.

His igitur ad fidem faciendam prudenter inuentis, ordo rerum est sociandus: quæ pars dispositio uocatur, qua quid dicendum, quoque loco, quid penitus omittendum: quomodo etiam, & quando, & ubi prudenter inpicimus. Duplex igitur huius partis est ratio. Aut enim naturalis est ordo, aut oratoris artificio comparatur. Naturalis cum post principium, Narratio, Partitio, Propositio, Argumentatio, Conclusio, Epilogusque consequitur. Artificio oratoris, cum per membra orationis, quæ dicenda sunt digerimus. Et hoc ex causæ utilitate, non ex temporis serie coaptamus, ut pro Milone factum, cum quæstiones quasdam ante narrationem, ut præiudicia refutaret, induxit. Quod non ex ordine naturæ, sed ex causæ utilitate mutauit. Et pro Cornelio primo refutata sunt crimina quæ secuta sunt tribunatum. Post ad ipsum tribunatum recursus est factus. Quæ dispositio artificialis ut diximus nominatur. In Verrem autem naturalem temporum ordinem tenuit, ut primum quæsturam, tum legationem, deinde duas ei præturas obijceret, seruata temporum ratione: quam, nisi causæ repugnet utilitas necessario prosequemur. At ubi maiora quæque potissimum & inuidiosiora purganda sunt, ab his summitur refutationis exordium. pro Cluentio coniecturæ partibus expeditis ad perscriptionem legis accessit, ordine uidelicet commutato, ne si cluentium legis assertionem non defenderet, fugere causam diffidentia uideretur.

De Elocutione.

DVabus his officij partibus absolutis, Elocutionis cura est intimanda. Quæ cum constet in singulorum animaduersione uerborum, hoc ab eloquentiæ nomine separatur: quod illa totius operis oratorij uirtus est hæc pars habet officij: cuius Cicero duo quasi fundamenta, duo dicit esse fastigia. Fundamenta sunt Latine loqui, planeque dicere. Quorum unum grammatice loquente didicistis, cum eius uobis insinuata est subtilitas. Fastigia uero sunt copiose ornateque dicere, quod non ingenij, sed laboris est maximi, exercitatione etiam diuturna quia non solum uberius, sed illustror quoque facultas

cultas acquiritur. Huius rei duplex ratio est. Vna, qua in singulis uerbis lumen appareat. Altera, ut dignitas eloquendi copulationis ipsius decore seruetur. In singulis uero rebus, aut proprium, aut translatum, mutatumque conquiritur. Propria sunt uetusta praecipue: nam tum, cum procures uel nesciret haec dicendi ornamenta, uel appetere non auderent, proprijs utebantur. Sed quia uerborum ueterum iam exoleuit usus, non sunt audacius usurpanda illa, quae cum aetate mutata sunt. Itaque hallucinari, & cerritum, & caperatū, similiaque praetereuntes utemur his, quae consuetudo recipiet. Nec tamen sordidis, nisi cum rei, sententiaeque uis exigat, ut Cicero uolens crudelitatis inuidiam facere ait: Gurgulionibus eiectis reliquerunt, & uirgis plebem Romanam concidere. Nec indecore Virgilius uitandae humilitatis aucupio lychnos pro lucernis ait. Quod si sua res propria uerba non habeat, nouanda sunt, aut alienis utendum. Nouantur autem duobus modis uerba, aut quadam fictione uerborum, aut declinatione praesumpta, aut duorum, quae usitata sunt coniunctione composita. Finguntur maxime, cum transferimus, ut qui ποιοῦντα qualitatem esse dixerunt. Quod nomen nunquam fuerat in Latinis, quo & auribus temperandum, & insolentia fugienda. Quam uitas Cicero Soterem saluatorem noluit nominare. Et ait. Qui in salutem dedit. Illud enim nimis insolens uidebatur. Derivatione quoque fiunt uerba, quae grammatici paragoga nominarunt, ut dicimus. Florea rura, & campi que uerentes ossibus albescent, quod satis crispa flexione Oratius albicant dixit. His plerumque grammaticè utitur: licet Tullius glandiferas possessiones dicat, & grandiloquos oratores. Huic diligentiae subiungitur translatorum cura uerborum, cum res aut sua non inuenit uerba: aut cum uolumus splendidius aliquid explicari. Ergo aut inopiae, aut decoris causa transferuntur. Inopiae, cum dicimus gemmare uitam, & luxuriare segetes. latusque prohibemus: de sunt enim propria, & comodantur ascita. Decoris uero, ut bellum subito exarsit, cum potuerit dici, extitit. Et item possumus ab omnibus sensibus mutuari, ut ab oculis lux libertatis, & odor legum. Et silent leges inter arma. Et agustu. O nomen dulce libertatis. Verum non debet haec translatorum, alienorumque uerborum affectatio, sine moderatione captari. Nec longe petita debent esse translata, ut si dicas, Luxuriosam Charybdim. Vitandum quoque ne turpis sit similitudinis usurpatio, ut si dicas, Castratam Affricam mortuam rempub. Aut Clodium sterco Senatus. In hoc genere transferendi etiam allegoriam poëte praecipue nexuerunt. Et Cicero, cum dicit, senatum a gubernaculis deiecisses: populum Romanum e nauis exturbasses. Ipse archipirata grege praedonum impurissimorum plenissimis uelis nauigares. Et in Pisonem, Ut qui in maximis tempestatibus, ac fluctibus Reipublicae nauim gubernassent, saluamque in portu collocassent, frontis tuae nubeculam, & collegae tui contaminatum spiritum pertimescerem. Usurpatis ergo his
similiter

similiter pluribus uerbis elocutus est, quæ suis fortasse angustius aut humiliter diceret. Item trāsata quodammodo sunt, quæ aut ex parte totum, aut ex toto partem, aut ex uno plures monstrāt, aut ex pluribus singula. Ex parte totū, ut in puppim ferit unda. Aut me hisdem parietibus tuto esse tecum, pro eadem domo. Hunc Tropum Metonymiam grammatici memorauerunt, κατὰ χροίον, etiam Græci, quam nos abusione dicimus, ut cum perhibemus naturam deorum pro substantia. In coniunctis uerò uerbis, orationisq; contextu, seruanda sunt hæc, ut constructio coaugumētata, & conclusio perfecta proueniat, & quodam schēmate dictio uenustetur. Iam compositionis præcepta percurram, cuius uitiū maximum est, hiulcas & asperas uoces, frenos etiam iotacismos, metacismos, labdacismos, homœoproferon, disproferon & polysigma non uitare. Vel cuiuslibet literæ assiduitate in odium, in peritiam, ut sale saxa sonabant. Et casus Cassandra canebat. Metacismus est, cum uerborū coniunctio M literæ assiduitate colliditur, ut si dicas Mammam ipsam amo: quasi meam animam. Labdacismus est, ubi L, plurimum dissonat, ut si dicas: Sol & luna luce lucent, alba leui lactea. Iotacismus, ut si dicas, Iunio Iuno Iouis iure irascitur. Polysigma, ubi S litera crebrius geminatur. Sofia in Solario Soleas sarciebat suas. Homœoproferon est, cum dicitur: O tite tute tati tibi tanta tyranne tulisti. Dispropheron, ut si quis dicat, persuasi trices, præstrigiatrices atq; inductrices tygres. Asperæ inter penultimam, ultimamq; uerborū maximè uitandæ, cuius exemplum est, ut si dicas, Phaleras ablatas gratis, aut si iuret auriga per lora, per flagella, per frena. Hiulcæ sunt, cū in ea parte, quæ diximus, similes uocales, ac similiter longæ, collisam, hiantemq; structurā faciāt, ut si quis dicat, suscepisse se liberos secundo omine. Et ut Tullius pro Milone ait, Auctoritate publica armare. Quod quidem artem dissimulans plerunq; appetit uoluntate. Vitandum similiter ne in eodem loco tres, aut quatuor longas, breuesq; continuè ponamus. nēue in notissimos uersus, & maximè heroicos structura fundatur, Iambicosq; uersus quamuis eos Cicero non euitet, cum dicit: ^{pari dicitur} Senatus hæc intelligit, consul uidet. Et heroici uersus finem uel initium non declinet: Cur dicit, O miserum, cui peccare licebat. Et in Academicis: Latent istā omnia Varro magis obliurata & circumfusa tenebris: Et in Verrinis, plenum uersum una quidem syllaba mutilum fudit, cum dicit, Cum loquerer tanti fletus, gemitusq; fiebant. Nec finem uitauit elegi, sicut ait: Oderat ille bonos. Incurrit etiam in endecasyllabi phaleutici petulantiam dum dicit: Successit tibi Lucius Metellus. Hic tñ uir & longo opere, & ipsa sui maiestate defenditur. Cæterum in clausulis uitiōssimum reperitur. Animaduertendum autem ne cum similitudinē uersus effugimus, bonā clausulam transeamus, ut si timeas dicere, strepitūq; plagarum, cum pla, longa sit, & bonam clausulam fecerit. Vitādum etiam

K in eodem

*Hiulca cur aliquando
apud Ciceronem.*

in eodem loco cacephaton uel interpositione, uel cōmutatione uerborū. In honesta enim exempla sunt, ut Arrige aures Pamphile, Atq; ereptæ uirginis ira. In his enim sordescit oratio. Vitandī etiā freni, qui sunt ex asperimis literis in unum concurrentibus, ut est illud Teren. in Ecyra. Per pol q̄ paucos reperies meretricibus fideles euenire amatores Syra. Et ab hsdem literis incipientia, ut est: Non fuit istud iudicium iudicij simile iudices. Et in eadem desinentia, ut fortissimorum proximorum, fidelissimorumq; sociorum in eodem uitio habentur. Item penitus fugiendū breues syllabas continuare quamplures, ut est illud Sereni: Perit auipedis animula leporis.

De Pedibus.

His breuiter intimatis pedes sunt asserendī, quibus clausulæ decenter aptentur: quos quidem Cicero quadam permixta confusione perturbat, dum dicit, Modo dī trochæo iōnicum concludendū, modo Peonem primum probat incipientibus: modo finientibus, modo Dochimum, qui constat breui, duabus longis, breui & longa: cuius exemplum posuit: Amicos tenes. Item Amphimacrū pedem, & rursus dactylicum numerum laudat: modo anapesticum: modo deuteriambicū laudat, nec tamē certa scientia est. Ego tamen compendiosiora percurrā, ut in hac sylua quibusdam uidear præire tramitibus.

De Monosyllabis.

In monosyllabis inspiciendum est, utrum finalis longa breuisne sit. Si enim longa est, præire debet Trochæus, ut est illud Ciceronis: Non scripta, sed nata lex Aut debet esse legum in reipub. prima uox, quæ tamen pendente sensui apta cōclusio. At uerò si breuis fuerit monosyllaba: Iambus aut Anapestus antecedit, ut ait Sallustius: Tota autē insula modica & cultibus inanis est. Breuem uerò breuis, aut longam longa, non sine uituperatione sectatur, ut si dicas, Ista res mea est: aut contra: Quod Cicero pro Ligario: Nam tu eum patria priuare qua caret: sed uita uis. Quod uoluptate orator non errore composuit. Verum hoc de monosyllabo superius præceptum in Colo melius collocamus, commate non in fine sententiæ.

De Dissyllabis.

Dissyllabi uerò iambico numero non iure clauduntur, sed si penultimus Spondæus, mox iam bus aptetur, ut si dicas, Tenui seruos meos. Aut Pyrrichius pro Iambo, ut Consul uidet. At bona clausula est ex Iambo & Spondæo, uel ultimo trochæo, ut si quis dicat: Patria continet bonos ciues, uel asserit caput legis. Cauendū est autem, ne aut duo iam bi, aut iambus & pyrrichius in fine ponantur, ut si quis dicat, pugnare iuuenes pro parentibus suis. Cauendum etiā, ne pyrrichius post pyrrichium ueniat,

ueniat, & quatuor breues faciat, ut si quis dicat, perdidit bona mea. Aut post pyrrichium trochæus, spondæusue, ut si dicas. Conqueritur sua fata: aut imputat sibi demens. Sed & trochæus & iambus, uel pro iambo post trochæum pyrrichius, malam clausulam faciunt. Hunc enim finem elegiaci pentametri turpiter reddit. Quid enim interest, utrum dicas, omnia nempe uides, an uerò dicas: Aspice facta mea: Bene autem ponuntur, uel duo trochæi uel trochæus & spondæus in fine clausulæ, ut si quis dicat: Hæc est bonorum ciuium magna cura. At hæc sunt, quæ maximi principes sola curant.

De Trisyllabis.

Trisyllabis clausulam terminantibus lex est. Si modo eam uelis leniter fluere, ut trochæo præcedente penultimam Molossus subsequatur, siue longam habeat nouissimam syllabam, siue breuem iure metrico, ut illud est Tullij Mare fluctuantibus littus eiectus. Fit autem pessima clausula, si pro trochæo penultimo spondæum prælocaueris, ut si dicas, Mare fluctuantibus rupes eiectis. Item pessima, si pro trochæo pyrrichium præmiseris, ut si dicas, mare fluctuantibus, apes eiectis. Item uitiosa est conclusio, si nouissimi molossi, prima syllaba breuis fiat, quamuis trochæo ritè præmisso. Tunc enim heroicum comma nascitur, ut si quis dicat littus amicis. Item bona clausula fit, si pro nouissimo molosso ionicus minor ponatur post trochæum, ut si dicas, mare fluctuantibus littus agitantis. Sed in hac clausula cauendum, ne pro trochæo penultimo spondæus ponatur: nam tunc si solueris tertiam molossi, inuitium cadis, in quale incidit Cicerone, cum dicit, Si te semel ad meas capsas admiscero. Si autem penultimo trochæo mediam molossi solueris, pulchram clausulam feceris, ut si dicas: Littus Emiliæ. Item trochæo penultimo pulchrè etiam tertia molossi resoluitur, ut si dicas, Littus æquabile. Item si trochæi penultimi longam solueris, & primam molossi ultimi, fit elegans clausula, ut est, curas regere animorum.

Sententiarum autem figuræ hæc sunt.

Ironia est simulatio, in qua aliud uerbis significamus, aliud re ipsa sentimus, ut est principium pro Lygario Nouum crimen C. Cæsar. Paralipsis est præteritio, cum prætermittentes quædam, nihilominus dicimus. Apostrophe est in aliquem districta conuersio, frequens apud Ciceronem, ac nobilis figura. Hæc est, cum in aliquem sic conuertimus actionem, ut ex ea iudices doceamus. Diaporesis est addubitatio: qua figura utimur, cum ueluti dubitantes ab ipsis iudicibus inchoamenti consilium postulamus, ut est pro Cluentio. Equidem quo me uertam iudices nescio. Et pro Cornelia: Pugnem contra nobilissimorum hominum studia, consilia, rationesque eorum aperiam &c. Erotema est interrogatio, qua figura utimur, cum inter-

rogando aliquid coaceruamus, & exaggeramus eius inuidiam. Pysma est quæsitum, quæ figura à superiore eò differt, quòd interrogatū una uocetantum responderi potest: quæstio autem nisi pluribus responderi nō potest, ut cum dicimus: quæ igitur ratione bellum geremus, quæ auxilia nobis parata erunt? Quis erit, qui subuenire uelit, cum tam acerbè socios tractauerimus? Diatyposis est descriptio uel deformatio, cum rebus, personisq; subiectis, & formas ipsas & habitus exprimimus, ut Tullius pro Milone. Si hæc non gesta audistis, facta uideretis, & Milonem in Rheda sedentem penulatum cum uxore: item Clodium cum equo & delectis uilla egredientem &c. Antisagoge contraria inductio. Hæc figura est, cum aliquid difficile est, & contrarium conferimus, ut Cicero de rege Ptolomæo. Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis. Diasymos est eleuatio uel impressio. In hac figura laudantes, quæ dicuntur, ab aduersarijs nostris dissoluimus: qualis est in Mureniana. Totus ille in Sulpicium locus de iure ciuili. Metathesis est transmotio quædam, hæc est, cum rem à nobis alio transmouemus, sed non ita, ut ibi totam causam constituamus, alioquin status incipit esse, non figura.

Quot modis fiat elocutio.

HActenus de sententiarum figuris, nunc ad elocutionū figuras transferamus. Sed uolo breuiter memorare, quot genera sint elocutionis: quotq; modis ea utendum sit. Est igitur familiaris omnis narrationis generi, quam Græci *ἐπιμονόλεξιν* appellant: quæ ita connectit, ut superiorem elocutionē semper proxima sequatur: & historiæ conuenit & narrationi, & non couersum. Neq; circūscriptum eloquendi genus desiderat, sed diffusum atque continuum, ut illa sunt in Miloniana: Occidī occidī non spurium Melium, quòd annonæ leuandæ iacturis &c. Est alia quam Græci *περίοδον* appellant, quæ sententiā quandam circūscriptione definit, atque determinat. Quale est in Cecinniana: Sed quantum in agris, locisq; desertis audacia potest: tantum in foro, iudicijsq; impudentia ualeret, non minus nunc Aulus Cecinna cederet Sexti Ebuci impudentiæ, quantum in uiciunda cessit audaciæ. Quæ multis constat ex membris, quæ *κῶλα* Græci dicunt: & Excesis, quæ *κόμματα* appellant. Membrum est pars orationis ex pluribus uerbis absolutè, aliquid significans hoc modo. Et si uereor iudices ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. Cæsum autem est pars orationis ex duobus aut pluribus uerbis, dum quicquàm absolutè significamus: quāquàm cæsam orationem dicamus, cum singula uerba quoduis significantia proferuntur, ut est, Quis est Lolli, qui sine ferro ne nunc quidem tecum est? Quis est iste Lollius, armiger Catilinæ, stipator tui corporis, concitator tabernariorū, percussor, lapidator curiæ? Et in Ver
rinis

rinis. Comites illi dilecti manus erant tuæ. Accensi, medici, aruspices, scribæ tuæ erant manus. Verū superior Períodos cōstat ex duobus membris, & ex tribus & ex quatuor, interdum & sex. Quamuis ex uno membro putent non nulli posse compleri, quem *μονοκωλον περίοδον* appellant, cum sit colon potius. Optima igitur oratio fiet: si nunc ex ambitu periódico, nunc ex illa continuatione perpetuæ elocutionis aptetur. Nonnullisq; casis interrupta cū fuerit, aliquando colo consociet. Differt autem figura elocutionis à figura sententiæ, hoc, quòd sententiæ figura, immutato uerborum ordine, manere non poterit, quamuis plerunq; fieri potest, ut sententiæ figuræ coniungantur: cum elocutionis figura, ut in Ironia, quæ figura est sententiæ, Epanaphora permiscetur, quæ est elocutionis.

De figuris Elocutionis.

SVnt igitur figuræ elocutionis, aliæ ad ornandum tantū, & quasi pingendam orationem cōmodatæ. Aliæ uerò ad significationis uim intimandam, quibus nunc utimur. Antiteton, id est, compositum ex contrarijs, cum uerba pugnantia inter se paribus uocibus colliduntur, uel paria paribus opponuntur, ut est Ciceronis domus tibi deerat, at habebas. Pecunia superabat, at egebas. Aut si dicas, In pace ad uexandos ciues acerrimus in bello ad pugnandos hostes inertissimus, *ισόκωλον* exæquatum membris: quod fit non impugnantibus inter se uerbis, sed paribus exæquatis, ut si dicas: Classem speciosissimam & robustissimam extruxit. Exercitum pulcherrimum & fortissimum legit. Sociorum maximam & fidelissimā manum comparauit. Parison propriè æquatū. Hæc figura differt à superiore, quòd ibi omnia membrorum genera paria sunt numero, hic uno uel altero addito in quouis loco cætera excurrūt. Homæoptoton simile casibus. Nam ex eo nomen accepit, quòd cola omnia in eisdem casus cadunt, ut est: Huic socios uestros criminanti, & ad bellum uos cohortanti, & omnibus modis, ut in tumultu essetis, uolenti. Homæoteleuton, simili modo determinatū: differt à superiore, quòd illud & casu & sono simili postrema uerba determinat, hoc uerò soni tantum similitudine, sub quacunq; uerbi enunciatione componitur. Paranomasia, leuis immutatio uerbi ac nominis, id est, cum syllaba aut littera mutata, diuersa significat, ut si dicas, prætor est uel potius prædo. Ploce, id est, copulatio in qua idem uerbum, aut nomen cōtinuò positum, diuersa significat, ut est: Sed tamen ad illam diem Memmius, Memmius ad illud tempus, Memmius in alio. Palinlogia iteratio. Hæc figura repetito uerbo aut nomine, non diuersa uult intelligi, sed uehementius repetita significat, ut est: Nos nos, dico aperte, nos cōsules desumus. Epanalepsis est repetitio, hæc figura à superiore distat, quòd illa eadem parte orationis repetita coniungitur, aut uno alteroq; uerbo interposito, aut hæc non una

parte orationis, sed prout libuerit societatis uerbis, ut est: Nō potest, iam non potest hāc libera ciuitas esse. Anadiplosis est replicatio optima, cum ea quae in priore membro postrema ponuntur: in posteriore prima repetunt, ut est illud Teren. Negat hanc sibi cognatam Demipho. Hanc Demipho negat esse cognatam. Proapodosis redditio orationis id est, cum nomen in postrema parte membri, aut eadem, quaecunq; pars orationis redditur, ex quo idem membrum cœpit, ut si dicas, publicas tibi calamitates imputare debes res publica. Epanaphora relatio, quotiēs per singula membra eadem pars orationis repetit, hoc modo: Verres calumniatores opponerebat, Verres de causa cognoscebat: Verres pronunciabat. Antistrophe cōuersio hāc figura hoc differt à superiore, quod illa ab eadem parte orationis saepius incipit: hāc in eadem terminat, ut est pro Fonteio. Maximus numerus ē Gallia peditatus, amplissima copia ē Gallia, equites numero plurimi ē Gallia. Symploce connexio: nam & incipit saepius ab una parte orationis, & totiens in unam atq; eandē definit, ut est quis legem tulit: Rullus. Quis decem uiros quos uoluit, creauit: Idem Rullus. Polyptoton ex pluribus casibus, cum saepius initium ab eadem parte orationis fiat, illa ipsa pars declinationibus, aut numeris immutat per casus, ut est, senatus iussit, senatui placuit, senatum certum est praecepisse, à senatu delectus est. Synonyma est cōmunio nominis, quotiens uno uerbo non satis dignitatem rei, aut magnitudinem demonstramus, ideoque ad eandem significationem plura cōferimus. Tautologia est eadem pluribus uerbis significatio. Hoc differt à superiore, quod ibi singulis uerbis eadem res, in hac plurimis significatur. Climax est ascensus, ut est, Ciceronis pro Milone, Neque uerò se populo solum, sed etiam senatui commisit. Neque senatui modo, sed etiam publicis socijs & armis. Neq; his tantum, uerum etiam eius potestati: cui senatus totam rem publicam commiserat. Asyntheton est solutum, ut ademptis coniunctionibus, quibus uerba, aut nomina connectuntur, singulatim unumquēq; nunciamus, ut est: expecto uim edicti, seueritatem praetoris, faueo oratori, cupio supplicio octuplo damnari Aphronium. Diezeugmenon disiunctum appellamus, cum diuersis redditionibus uerborū cola disiungimus siue duo, siue plura, hoc modo: Capuam colonis deductis occupabūt, Attellam praesidio communient, Nuceriam cum hac multitudine suorū obtinebunt, cetera opida praesidijs deuincient. Antizeugmenon iniunctum. Hāc figura à superiore hoc differt, quod ibi singulis membris, singula diuersa redduntur, hic plura in uno coniungimus, ut est: quorum ordo ab humili fortuna, sordida, turpi, ratione abhorret. Hoc enim postremū, abhorret praedicta coniunxit. Pleonasmos est plus necessarium, cum uerba quaedam dicimus, non enunciando rei necessaria, sed magnitudinis cumulata, ut si dicas: Antonius ille

ille, cum suffecerit nomen dixisse, ad amplitudinem adiicimus, ille. Eclipsis est detractio, contraria superiori figuræ, cum uerbo aliquo minus dicto, rem sentiendam potius præterimus ipsa celeritate gratissima. Hæc sunt elocutionis figuræ, quas quidem non oportet, uelut studiose copulatas in unius conceptionis sententiam conglobari.

De Memoria.

Nunc ordo præcepta memoriæ subministrat, quam quidem constat esse naturalem, sed & arte adiuuari posse non dubium est. Hæc ars autem breuibus præceptis, sed magna exercitatione formatur. Cuius artis hoc munus est, ut non tantum firma, uerum etiam celeri comprehensione res, uerbæque percipiantur. Tenenda uerò sunt non ea tantum, quæ à nobis inuenta sunt, sed etiam quæ ab aduersario in agendo tractata sunt. Simonides huius rei præcepta inuenisse perhibetur, poeta, idemque philosophus. Cum enim conuiuij locus subito corruisset, nec possent propinqui obtritatos internoscere discumbentium ordinem, nominæque memoria recordate suggessit. Quo admonitus intellexit ordinem esse, qui memoriæ præcepta conferret. Is uero in locis illustribus meditandus est: in quibus species rerum, sententiarumque imagines collocandæ sunt, ueluti nuptiarum uelatam flammeo nubentem, aut homicidæ gladium, uel arma detineas. Quas species locis tanquam depositas memoria reddat. Nam sicut id, quod scribitur, cæra continetur, & literis, sic quod memoriæ mandatur in locis tanquam incæra, paginæque signatur. Imaginibus uerò quasi literis rerum recordatio continetur, sed ut diximus, magnam exercitationem res, laborumque conquirat. In qua illud obseruari compertum est solere, ut scribamus ipsi, quæ facile uolumus retinere. Deinde, ut si longiora fuerint, quæ sunt ediscenda diuisa per partes facilius inhærescunt. Tum apponere notas rebus singulis oportebit, his, quas uolumus maximè retinere. Nec uoce magna legenda sunt: sed murmure potius meditanda, & nocte magis quam interdium maturius excitari memoriæ manifestum est;

cum & latè silentium iuuat, nec foras à sensibus uocatur

intentio. Est quidem memoria rerum atque uerborum,

sed non semper ediscenda sunt uerba,

nisi spacium meditandi tempus indu-

dulerit. Saterit, cui res ipsa

animo tenuisse, præ-

ter, si nihil eius mu-

nere naturali pro-

uenerit.

De Pronunciatione.

Actionem apud ueteres appellabam, quam nunc pronunciationē uulgo dici non nescio. Ea præstat oratio, ut concilietur auditor, ut ad fidem persuasionē ducatur, & animorū motibus incalascet. Eius partes sunt tres, uox, uultus, gestus. His, ut plerique putant, cultus uel habitus oris accedit. Vox & natura constat, & quadam scientia modificata seruatur. In natura qualitas uocis, & quantitas dispensatur. Scientia uero quo modo ea utaris assequitur, & quid oporteat obseruare. Bonitas uocis constat claritate, firmitate, suauitate: quæ omnia nutriuntur, cibi potus coitus, obseruantia, præcipueque, ut corpus deambulando moueatur intra breue spacium, re ditum maturato: qui motus cum digestionē facilem præstat, sine dubio purgat. Et uocem nimia excursio, uel longa deambulatio extenuat, ac fatigat. Post hanc deambulationem statim nos ad studia conferamus, priusquam que sit dicendum, uocē electione coloremus. Nec ab initio clamandū, sed tenui murmure inchoandum: quo in similem uocem possis efferre. Ad curandam autem uocem plerique pertinere dixerunt, ut sedentes paucissimos uersus lenta, & graui proferant uoce. Deinde per gradus paulatim erigant sonum, per eodemque gradus recolligatur oratio, quo sine damno ad murmur usque perueniat. Vultus uero pro sententiæ dignitate mutandi sunt, sed non ita, ut histrionibus mos est: qui ora torquendo ridiculos motus spectantibus præstant. Significanda enim non spectanda sunt ista, quæ actio, uultusque commendat sed oculorum in hac parte magna moderatio est, qui tum hilaritate, tum intentione, tum minaci mouentur aspectu. Nec nimium grauioribus supercilijs premendi, aut petentibus frontem nudandi sunt oculi: quod in Pisone Tullius amare uituperat. Nec mollius agendi sunt gestus, haud muliebriter latera deducenda sunt: nec iactanda deformiter ceruix, ne in illas Hortensij deducatur illecebras: quibus & si uenuste, tamen non indebatur uti uiriliter. Ad summam non is gestus oratori tenendus est, quo scenæ placere uidentur actores. Manus in contentionibus fusa porrectius. in sermocinatione uel narratione contracta. præcipueque in hac parte præstandum est, ut deceant cuncta, quod prudentia magis quam ulla præceptionis huius arte seruatur.

De partibus Orationis.

Iam nunc ordo admonet promissorum, ut partes orationis excurram: quas quidam subtilius duas, alij quinque non plures esse dixerunt. Qui autem duas asserunt: unam, qua docemus iudices: aliam, qua mouemus, aduertunt & in docendo, tam narrationem, quam confirmationem partes ascribunt. In mouendo autem prohemium & epilogum nexuerunt: quia & initio præparandus est, & commouendus sententiam prolaturus audi-

tor.

tor. Qui uerò quinq; dixere partes, rationalem ordinē persequuntur. Nam est, exordium, narratio, propositio, argumentatio, peroratio.

De Exordio.

EXordium est oratio noscendæ causæ præparans auditorem: eius uirtutes sunt tres, ut attentum, ut docilem, ut beniuolum faciat auditorem. Attentum facimus, si magnam rem gerī, si nouam, si publicam aut plurimam dicimus. Docilem, si de causa aliquid strictim, quo instruamus iudicem proferatur. Beniuolū, aut à re, aut à persona facimus. A persona autem, aut à nostra, aut iudicem, aut aduersariorū. A nostra, si quod fauorabile gessimus, commemoramus. Aut si quid obest causæ diluimus, uel extenuamus. A iudicem, si eos nobis uel ex causæ ipsius blandimētis, uel extrinsecus conciliamus. Ab aduersariorū autem persona tribus modis, si eos in odium, in inuidiam, in contemptū adducimus. In odium, si scelestos crudelē sue doceamus. In inuidiam, si eos impotentes esse monstremus. In contemptum uerò, si humiles. Cæterum exordiorum genera sunt duo, principum & insinuatio. Principum est, quo statim simpliciter, palamq; conciliamus nobis auditores. Insinuatio, cum insidioso exordio iudicem circumscribimus, in quo modi sunt quatuor. Primus, cum res ipsa mala est. Alter, cū aduersum nos iudex aliquid contraria opinione præsumpsit, aut fatigatus est, aut acclamatio, uel irrisio ulla interuenit. Ante cuncta discutiendū, quæ sit forma materiæ. Nā sunt quinq; honesta, turpis, dubia, humilis, obscura. Si honesta est, aut principio non utendum, aut amplificatione exordium concludendum. Si turpis, insinuatione utendum. Si dubia, beneuolus faciendus auditor. Si humilis, attentus. Si obscura, docilis. Insinuatio uerò quatuor modis explicatur. Cum aut personā rei subiectione mutamus, aut rem personā, aut rem re, aut personam personā. Nam si in causa meretricis agendum est: rem potius iudicibus spectandam esse dicimus. Aut si libertus alicuius, aut cliens agat personam patroni: non huius considerandā esse admoneamus, atq; ita cætera. Vitia uerò exordiorum ista sunt: Vulgare, quod in omnes causas cadere potest. Commune, quo etiam aduersarius uti potest. Contrariū, quo melius aduersarius uteretur. Affectatum, quod aut uerbis inusitatis, aut rebus externis profertur. Superuacuum quod neque attentum, neque docilem, neq; beniuolum facit auditorem. Fugiendū præterea ne satis longum & obscurum sit.

De Narratione.

Narrationum genera sunt quatuor, historia, fabulā, argumentum, negocialis uel iudicialis assertio. Historia est, ut Līuij. Fabula neque uera est, neque uerisimilis, ut Daphnīm in arborem uersam. Argumentum

Argumentum est, quod non facta, sed quæ fieri potuerunt, continet, ut inco-
medijs patrem timeri, & amari meretricem. Iudicialis autem narratio est
rerum gestarum, aut uerisimilium expositio. Narrationis autem laudes
tres sunt, ut lucida sit, ut uerisimilis, ut breuis. Et his contraria uitia uocan-
tur. Lucida est narratio, si non confusa, si uera, si usitatis significationibus,
si non longo circuitu rem mostremus. Verisimilis, si nihil affectatè, & quæ
si ex natura exponere uideantur. Breuis, si non ultra quàm res exigat, & pro-
lixè fundatur assertio Narrationū, aliæ sunt ipsius causæ & negocij, aliæ in-
cidentes, Ipsius causæ sunt, sine quibus res, quæ agitur, intelligi non potest.
Incidentes, quæ aut probationis gratia, aut exempli, aut agendi, aut inui-
diæ, aut uoluptatis extrinsecus afferuntur. Nonnulli quinque species narrati-
onis esse dixerunt, ut Theodorus Bizantijs Græcè discernit, *προδῆμῳ*,
ὑποδῆμῳ, *παρὰδῆμῳ*, *κατὰδῆμῳ*. Narrationis etiam elementa sunt
sex, persona, causa, locus, tempus, materia, res. Item narrationum, aliæ con-
tinuæ, aliæ partiles uocantur. Continuæ, quæ perpetuò cōtextu sine ulla in-
terruptione dicuntur. Partiles, quibus, uel argumentum, uel digressio ali-
qua interponitur. Narramus autem modis sex, aut augētes aliquid, aut te-
nuantes, prætereuntes, aut mouentes, docentes gratiam, uel inuidiā com-
parantes. Post narrationē quidē digressionē, quam Græci *παρὲνθεσις* uo-
cant, oportet adiungere: quod uel incitamus iudices, uel delinimus. Sed
quoniam pars orationis non est, & non semper arripienda est, eam placuit
præterire.

De Propositione.

Propositio aut nostra est, aut aduersariorum, aut communis. No-
stra, ut eadem obijcio. Aduersariorum, eadem me fecisse dicit. Com-
munis uter nostrum eadem admiserit, quæritur. Propositiones au-
tem principalium quæstionum sunt, aut incidentium, aut simplices, aut
coniunctæ. Simplex, ut Luxurialis es, meretricem amas. Coniunctæ au-
tem per partitionem maximè proponuntur, quæ dupliciter fiunt. Aut
enim simpliciter quid dicturi sumus ostendimus, aut antequàm nobis
cum aduersario conueniat, quid in dubium uocetur, edicimus. Proposi-
tiones, aut nudæ sunt, aut rationi subiectæ. Nudæ, ut affectasti tyranni-
dem. Rationi subiectæ affectasti tyrannidem: arma enim domi habes.
Omnes autem sumuntur, aut simpliciter, aut per inductionem. Sim-
pliciter, ut si dicam, docebo proditorem. Per inductionem, ut si superi-
oris meminimus, & sequentem introducimus, si dicas: quoniam docui
iniustam legem, docebo inutilem. Proponimus autem, aut per concess-
ionem, aut per præteritionem. Per concessionem, cum gratiam faci-
entes

entes eius, quod diximus prius, aliquid introducimus ut si dicas. Cōcedo interim occisum: sed ab hoc interemptum nego. Per præteritionem, cum ita transimus ad alteram propositionem, ne superiorem interim cōcedamus, ut si dicas, Nunc quoniam docui ignominioso actionem de priuatis rebus tantum negari; docebo de proditiōis crimine non negari.

De Partitiōe.

Partitio est, quæ ordinem totius diuisionis breuiter comprehendit, ut est pro Quintio. Negamus te bona publii Quintij possedisse ex edicto prætoris. Et primo sic incipit: Nullam causam fuisse postulandæ proscriptiōis. Huic subiicit, ne ex edicto possideri potuisse ad extremum, nec possessa esse. Hæc inquit tria cum docuero, perorabo. Animaduertis corpus totius orationis per hæc tria linimenta digestum esse. Talis autem debet esse partitio, ut singulæ partes eius plurimas quæstiones in se contineant. Nam si fuerit, & per incidētes quæstiunculas deriuatæ, onerabit ipsa partitio. Et ex hoc rebuntur iudices rerum copiam fugiendam. Ideo & Tullius in eadem Quintiana sic partitus est, ut singula capita plures quæstionum articulos continerent. Etenim primum illud non fuisse causam postulandæ proscriptiōis. Vide quanta contineat, quod pecunia debita Sexta Neuiō non fuerit, & aliter agi oportuerit, quod Quintius uadimonium nō deseruerit, secundum quod ex edicto possidere non potuerit, quod & procuratorē habuerit: & absens defensus sit, & nō latitauerit, & cæteri creditores Quintij sint. Et quod ante missum sit, ut fundo cōmuni expelleretur, quàm proscriptio eius imperaretur. Et quia ui deiectus sit contra quam prætor iusserit. His igitur manifestum est intra partitiōem quæstiones esse ponendas quæ in executione sint deuulgandæ, ut iudex & nobis attentus fiat, & promissorum copia non grauetur. Illud etiam inspiciendum, quæ nobis cum diuersa parte conueniant: quæ in controuersiam deuocetur, & ea quæ conueniunt, tunc enumeranda si nobis profunt, ut Cicero pro M. Rullo ait: Damnū passum esse M. Rullum. Conuenit mihi cum aduersario, ut hominibus armatis rem gestam esse non inficiantur. A familia Publii Fabij commissam negare non audent. Iam dolo malo factū sit, ambigitur. Vides ergo hoc in partitiōe à concessis duxisse, quod sibi proderat.

De Argumentatione.

Argumentatio est elocutio, qua argumenta ipsa uerbis exequimur: Argumenta uerò, quibus causa probatur. Argumentatio diuiditur in duas partes: in confirmationem & reprehensionem. Argumentorum genera duo sunt: artificiale & inartificiale. Sed artificiale locos habet principales quatuor: ante rem, in re, circa rem, post rem. Ante rem

rem uerò diuiditur in locos septem. A persona à re, à causa, à tempore, à loco, à modo, à materia. In re autem loci sunt duodecim à toto, à parte, à genere, à specie, à differentia, per septem circūstantias. Qui locus recipit in se etiam à maiore ad minus, & à minore ad maius, à proprio, à diffinitione, à nomine, à multiplici appellatione, ab initio ad progressionem uel profectum, à profectio, ab initio uel consumato. Circa rem loci sunt decem: A simili cuius species sunt quatuor: exemplum, similitudo, fabula, imago, id est, uerisimile, quod de comœdia summitur. Addūt quidam & apologos, ut sunt Aesopi. Ergo circa rem locos exequar: qui sunt a simili, a pari, a contrario, a propositionem & negationem, ad aliquid, quod figuratur casibus quatuor: genitiuo, datiuo, accusatiuo, ablatiuo. Ab inter se collidentibus per habitationem & amissionem, a maiore ad minus, a minore ad maius, a præcedenti ab eo, quod simile est, uel a coniunctis, a consequentibus. Post rem loci sunt duo: ab euentu, & a iudicato. Sunt alij loci, ἀπὸ τῆς συζυγίας, id est, a coniugatione, siue a coniugatis, quod quasi iunctum est personæ qualitatis ut cum qui hostilia sentiat, hostem esse dicamus. Item a qualitate, ut si iracundè fecit, sine ratione fecerit. A quantitate, ut si seruus est: eodem modo factum sit. A coniunctis, id est, ἀπὸ τοῦ πτώσεως καὶ συνδέσεως, ut fasces & toga, Sella curulis, magistratuum ornamenta sunt. Item a partitione, id est, ἀπὸ τῆς διαίρεσεως. Per omnes circūstantias, id est, cum partimur personas, tempora &c. quæ uarietas grata discriminat. In artificialia diuidunt in præiudicia, in tumores, in tormenta, in tabulas, in iusiurandum, in testes: quæ similiter quemadmodum & artificialia tractat orator. In argumentis autem cauendum est, ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepēt, ne uulgaria sint, ne cum aduersario communia, ne altè repetita, aut supra dignitatem causæ, aut infra dignitatē. De confirmatione breuiter memorauimus: nūc reprehensionis præcepta uideamus. Reprehenditur enim actio aduersarij, aut redarguendo, cum aut totum argumentū, aut partes eius contrafacere monstrabimus. Aut repugnando, cū docemus falsa esse pro ueris assumpta, uel ex his non officii. Aut compensando, si contra argumentum, quod aduersum nos est, aliud opponamus.

De Quæstionibus.

Quæstionū duo sunt genera. Dicitur enim προηγούμενος, quæ a nobis inducitur, ut confirmet. Ab aduersarijs autem, quæ infertur, & repellenda est, igitur dicitur ἀναγκαστική. Verum superior, quæ a nobis quæstio infertur, modis fit duobus, ut aut singulatim separatæ inducant, aut plures cōiunctim. Dicimus autem eas uariè, aut per simplicem propositionē, aut per præparationem, aut per figuras quas διαίρεσις, dicunt: qui locus multiformis est. Nam penè tot sunt occasiones inducendæ quæstionis

quæstionis in hoc genere, quot sunt figuræ sententiæ. Fit enim & per solutionem, id est, *καταδιαλυσιν*, aut per præteritionem, aut per concessionem, aut per reprehensionem, aut per seiunctionem, aut per adiectionem, id est, *ἀφόρισμον*, aut per admonitionem, aut per dissimulatam propositionem, aut per repetitam, aut per instructam, aut per partitam, aut per similitudinem superioris quæstionis aut responsionis, aut per inuersionem, id est, cum primam illam quæstionem tractamus, quæ secunda est, dehinc primam. Et eam quæstionem, quam aduersarij intulerunt, hisdem modis refutare possumus, & adijcere solemus, cum aliquid aut obscure aduersarius posuerat: aut agendi potius causa dixerit, quàm probandi, aut cum per hypophoram gradum facimus nostræ propositionis, aut cum aduersarij propositionem in nostram partem conuertimus, quam peristrophem uocamus. Aut cum secunda proposita quæstione, primam tractamus. Et hoc faciendum, uel cum elegantiam uarietatis affectamus, uel cum prima quæstio aduersus nos, ualde facit, & non est in primo loco ponenda. In hypophora cauendum est, ne plenè & copiosè ponatur, quanquàm aliquando irridendi aduersarij causa, de quo nulla quæstio est, exaggeranda à nobis est, ut quod discrepat, ostendamus. Hypophoræ tribus modis imminuunt, adiectione uerborum, immutatione, detractio. Hypophora autem est intentio aduersæ partis: antiphora est responsio eius. Anacephaleosis est ueluti à capite causæ breuis repetitio quæstionum. Anacephaleosis non semper utendum est, uidelicet quando, aut partitionem facimus, aut quando in multas quæstiones causa processit: ita tamen, ut summam cuiusque, non partes partium retexamus, qua quidem utimur etiam in alia parte orationis, cum iudicis memoria fortasse succumbet: quæ res tunc Epimerismos uocatur. Anacephaleosis tamen nulla pars orationis est, sed epilogi quædam portio. Epilogus enim tres habet partes, numerationem prædictam, indignationem, quam dinosin dicimus, miserationem, quam ictosin uel eleos memoramus, sed dinosin ex locis argumentorum. Nam his non tantum res probamus: uerum etiam augemus. Sed conquæstio, id est, misratio his locis argumentorum summitur, quibus & indignatio. Peroratione tamen non in fine tantum orationis utendum, sed ubi materia permiserit, id est, in digressionem principiorum, aut narrationis assiduæ, sed & quæstionum nonnunquam. In epilogo generaliter obseruandum, ut breuis sit. Siquidem commotus iudex statim admittendus est ad sententiam proferendam, dum aut aduersarijs irascitur, aut tuis miseretur lachrymis, aut rerum afflictione commotus est.

L Sic

*Περὶ στροφῆς**Ἐπὶ ποφῶρα**ἀντιποφῶρα**ἐπιμερισμὸς*

Sic adhuc asserēti innuit ipse Cyllenius, ut ad Germanarum cœtum,
nubentisq; transfret obsequium. Quo cōspecto, asserta determinās,
ad Philologiæ confessum fiducia promptiore perrexit: eiusque uer-
ticem deosculata cum sonitu: nihil enim silens, ac si cuperet, faciebat, so-
rorum se consortio, societatiq; permiscuit.

Tandem loquaci terminata paginæ.
Asserta cursim, quæ tamen uoluminis
Vix umbilicum multa opertum fascea
Turgore pinguis innuit rubellulum
Quod si probatur, & caret fastidio
Non nulla promet, quæ nouella texuit
Dedita q; fient, quæ uetustas præterit.
Sin Sanna Typhinarisimum torseris:
Pigebit arma horruisse Cælites:
Formidinisq; tunc locus mouebitur
Syluane falcem cum petis Saturniam.
At tu reclamans Rhetorum sacrum tuba
Clangore uerso Tulliana percrepans
In castra abibis quo nec osor inuidens
Nec liuor ater resequatur præcluem.

Finis libri quinti.

MARTIANI CA-
PELLAE DE GEOMETRIA,
LIBER VI.

Irgo armata decens rerum sapientia Pallas
Aetherius fomes mens & sollertia Fati
Ingenium mundi, prudentia sacra tonantis:
Ardor doctificus, nostra q; industria sortis:
Quæ facis arbitrium sapientis præuia curæ:
Acrationis apex, diuūm q; hominum q; sacer vōs
Vltra terga means, rapidi ac splendentis Olympi

Celfior